

Symposium 'Insecten voor plantenliefhebbers' zaterdag 28 januari 2016

Planten en insecten hebben een nauwe relatie. Veel planten zijn afhankelijk van insecten voor bestuiving maar nog veel meer insecten zijn afhankelijk van planten voor hun voedsel. Die voedselrelaties zijn nauw en honderden in Nederland voorkomende insecten zijn afhankelijk van slechts een of enkele planten. Sommige planten worden door insecten met rust gelaten terwijl andere heel populair zijn en een eigen mini-ecosysteem vormen. De afgelopen jaren is duidelijk geworden dat het langzamerhand minder slecht gaat met de Nederlandse natuur. Twee groepen lijken het echter onverminderd slecht te doen: vlinders en bijen. Is het toeval dat deze beide een directe voedselrelatie met planten hebben? Op deze studiedag staat de relatie tussen planten en insecten centraal en proberen we een beeld te krijgen van hoe planten de verspreiding en trend van insecten bepalen.

De dag vindt plaats in Vergadercentrum Domstad (Koningsbergerstraat 9, Utrecht) op 10 minuten lopen van Utrecht Centraal en is gratis toegankelijk voor iedereen die geïnteresseerd is. Voor routebeschrijving zie: www.accommodatiedomstad.nl.

Programma

- 10.00 Ontvangst met koffie en thee
- 10.30 Opening – Bart van Tooren, voorzitter EIS Kenniscentrum Insecten
- 10.40 Fytofage insecten, hoeveel hebben we er en op welke planten zitten ze? – Vincent Kalkman, EIS
- 11.00 Voor insecten relevante ontwikkelingen in de flora – Baudewijn Odé
- 11.20 Boorvliegen en planten – John Smit
- 11.40 Mysterie Planten Competitie

- 12.00 Lunch (zelf meebrengen of in de omgeving nuttigen)

- 13.30 Minerende vlinders als plantentaxonomien: een evolutionair perspectief – Erik van Nieuwerkerken
- 13.50 Damhert, planten en insecten – Michiel Wallis de Vries
- 14.10 Planten en bladwespen – Ad Mol
- 14.30 Trends van nachtvlinders in relatie tot hun voedselplant – Jurriën van Deijk
- 14.50 Ongewervelden in 2016 – Roy Kleukers

- 15.00 Koffie- en theepauze

- 15.30 Galvormende insecten, een overzicht van hun levenswijze – Matthijs Courbois
- 15.50 Uitslag Mysterie Planten Competitie
- 16.10 Sluiting

Voor meer informatie: vincent.kalkman@naturalis.nl

Werkgroepen

Spinnen (Araneae)

Ik heb het plan opgevat om weer spinnenexcursies te gaan organiseren. In het verleden deden we dat elk jaar, vaak ook samen met de collega's van Arabel, de Belgische arachnologenvereniging. Na een kleine peiling kan nu worden gemeld dat de excursies volgend jaar kunnen doorgaan, omdat er voldoende belangstelling lijkt te zijn. Er is een aantal suggesties voor te bezoeken gebieden binnengekomen en daaruit zal een keuze worden gemaakt. Een van de excursies zal worden gecombineerd met de 1000-soortendag, die EIS organiseert of helpt organiseren. De bedoeling is om samen al verzamelend meer over families, soorten, habitats en gedrag te leren – voor zover de deelnemers dat nodig hebben. Bij elke soort past een verhaal, maar de ver-

halen kunnen vaak nog worden aangevuld met nieuwe details. Let op de volgende aflevering van SPINED en de nieuwsbrief van EIS voor meer informatie.

Peter van Helsdingen

Slankpootvliegen (Dolichopodidae)

Het is een tijd stil geweest rond slankpootvliegen in Nederland sinds Henk Meuffels een paar jaar geleden besliste dat het nu aan de jongere collega's was om de fakkel over te nemen. Henk had sinds de jaren 1980 met veel passie de Nederlandse fauna bestudeerd maar daarnaast ook heel wat wetenschappelijke bij-

dragen gepubliceerd over slankpootvliegen van Nieuw-Caledonië, Papoea Nieuw-Guinea en andere Oost-Aziatische gebieden. Over de Nederlandse fauna zijn echter weinig recente publicaties voorhanden die de volledige familie behandelen. Naast de checklist van Meuffels (2002) is er slechts de bespreking van de zeldzamere soorten en hun status in Nederland door Pollet et al. (2003).

Naar aanleiding van een recente bijdrage aan het boek *Vliegen en muggen in Zeeland* (Jacobusse et al. in prep.) compileerde ik data uit verschillende bronnen, met name (1) mijn private EU-RODOL-databank (een relationele databank met alle resultaten over identificaties van specimens uit Europa, incl. Nederland), (2) gedigitaliseerde databestanden van Henk Meuffels met informatie over de zeldzamere soorten uit Nederlandse museumcollecties, en (3) data aangeleverd door Lucien Calle, afkomstig van EIS en waarneming.nl. Waar mogelijk werden de waarnemingen uit waarneming.nl overigens door mij gevalideerd. Ook werden mij een aanzienlijk aantal stalen ter identificatie toestuurd door diverse Nederlandse collega's (Wouter van Steenis, Niels-Jan Dek, Jan Wind, Ruud van der Weele, André van Eck, ...), waarvan alle Zeeuwse specimens werden verwerkt.

Dit resulteerde in een EU-RODOL-satellietdatabank met 13.674 records over Nederlandse slankpootvliegen (= 4869 unieke combinaties van soort + UTM-10km-hok), waarop de eerste analyses werden uitgevoerd. En die leverden reeds een aantal interessante vaststellingen op. Een greep hieruit:

- de dataset bevat waarnemingen van ongeveer 10 soorten die nog niet eerder van Nederland werden gemeld;
- Nederland telt hiermee 261 soorten, wat ongeveer 50 minder is dan België;
- meer dan 140 soorten werden gemeld van de provincies Noord-Holland, Limburg, Zeeland en Gelderland, terwijl minder dan 40 soorten gekend zijn van Flevoland en Groningen.



Dolichopus poplaris (foto Marc Pollet)

Tabel 1. Vergelijking van de verzamelintensiteit tussen Vlaanderen en Nederland.

Aantal UTM-10km-hokken	Vlaanderen	Nederland
1 soort	5 (3,3%)	37 (12,1%)
2 soorten	2 (1,3%)	24 (7,8%)
3-5 soorten	10 (6,6%)	44 (14,3%)
6-10 soorten	9 (6%)	61 (19,9%)
11-20 soorten	23 (15,2%)	58 (18,9%)
21-50 soorten	45 (29,8%)	67 (21,8%)
51-100 soorten	48 (31,8%)	16 (5,2%)
>100 soorten	9 (6%)	–
Totaal aantal hokken	151 (100%)	307 (100%)

In de nasleep van hoger genoemde bijdrage werd de bulk van overblijvende (Wordperfect-) datafiles van Henk Meuffels gedigitaliseerd, genormaliseerd, verrijkt, en opgeschoond ('gecleanst'). Tijdens een volgende fase dient deze dataset samen met nog een aantal kleinere datasets toegevoegd te worden aan de bovenstaande EU-RODOL-satellietdatabank, wat gepland wordt voor eind 2016 – begin 2017. Eéns dit is gerealiseerd, vormt deze databank de meest omvangrijke verzameling van verspreidingsdata van slankpootvliegen van Nederland en kan het analyseren pas goed beginnen.

In de nabije toekomst wordt de publicatie van een geactualiseerde checklist van Nederland gepland, met een bespreking van de Nederlandse fauna, inclusief de nieuwe soorten voor Nederland. Ook zal gepoogd worden om de relatieve zeldzaamheid van de verschillende soorten te bepalen. Daarnaast wordt tevens gewerkt aan een rijk geïllustreerde publicatie over de soorten uit het genus *Dolichopus* met een identificatiesleutel (in het Nederlands). Hoofdbedoeling hiervan is om deze vliegenfamilie meer toegankelijk te maken voor de Nederlandstalige entomoloog, waardoor de interesse voor deze ondergewaardeerde insectengroep hopelijk zal toenemen. Het hoeven niet altijd grote mooie vliegen te zijn; ook onder slankpootvliegen zijn er echt juweeltjes, zie figuur 1.

Dat er nog heel wat werk aan de winkel is in Nederland, mocht reeds blijken uit het huidige aantal Nederlandse soorten dat een stuk lager is dan dit van België. Eén van de voornaamste redenen voor dit verschil is ongetwijfeld de geringere verzamelintensiteit in Nederland. Uit tabel 1 blijkt dat in slechts 27% van de onderzochte UTM-10km-hokken in Nederland meer dan 20 soorten werden verzameld, terwijl dit in Vlaanderen meer dan het dubbele bedraagt (ca. 68%). Of nog: van minder dan 5% van de Vlaamse onderzochte hokken zijn slechts één of twee soorten gekend; dit geldt voor nagenoeg 20% van de Nederlandse bemonsterde hokken! De discrepantie is nog groter in het aantal geïdentificeerde specimens, waar het Belgische totaal (ca. 632.100) 16 maal groter is dan dat van Nederland (ca. 39.400). Deze situatie biedt uiteraard ook buitenkansen. In de provincies Flevoland en Groningen lijkt het kinderspel om het aantal gekende soorten in een handomdraai te verdubbelen. Kies hiervoor een zonnige dag uit in juni of begin juli en zoek een gevarieerd landschap met vochtige boshabitats en moerasen, misschien zelfs wat schorren of heidegebieden. Plaats wat pan traps en verzamel met het sleepnet op oevers of lage vegetatie en klaar is kees.

Voor meer praktische informatie of hulp bij identificatie kun je mij steeds contacteren.

Referenties

- Jacobusse, C., W. van Steenis, E. de Bree, N.-J. Dek & J. Calle (red.) in prep. – Vliegen en muggen in Zeeland. Fauna Zee-landica 7.
- Meuffels, H.J.G. 2002. Family Dolichopodidae. – In: P. Beuk (ed.), Checklist of the Diptera of the Netherlands. KNNV Uitgeverij, Utrecht: 171-180.
- Pollet, M., H. Meuffels & P. Grootaert 2003. Status of Dolichopodidae of the Flemish Red Data Book in the Netherlands (Insecta: Diptera). – In: M. Reemer, P.J. van Helsdingen & R.M.J.C. Kleukers (eds.), Proceedings of the 13th International Colloquium of the European Invertebrate Survey, Leiden, 2-5 September 2001. EIS-Nederland, Leiden: 61-68.

Marc Pollet

Bijen (Apidae)

Bijen blijven onverminderd populair. Bij EIS is dit te merken aan allerlei vragen die binnenkomen en projecten die zich aandienen. Hieronder een selectie van wat er zoal gebeurt.

Nieuwe Rode Lijst

Kortgeleden kreeg EIS van het Ministerie van Economische Zaken de opdracht om een nieuwe Rode Lijst van de Nederlandse bijen op te stellen. De eerste versie van deze lijst stamt inmiddels alweer uit 2003 en kan dus wel een update gebruiken. Met hulp van het Centraal Bureau voor Statistiek gaan we opnieuw berekenen hoe de Nederlandse bijen er voor staan. De lijst van 2003 zal met behulp van de huidige (vernieuwde) rekenmethoden herzien worden, zodat een vergelijking mogelijk is tussen de oude en de nieuwe lijst.

Bij deze roepen we iedereen op die nog bijengegevens heeft die niet in het EIS-bestand zitten om deze ons uiterlijk 31 januari toe te sturen, zodat ze nog gebruikt kunnen worden in de analyses.

Bestandswerk & validatie

Het onderhouden en aanvullen van het databestand van de Nederlandse bijen is altijd al een kerntaak van EIS geweest. In de voorbereiding van de nieuwe Rode Lijst (zie boven) besteden we hier extra aandacht aan. Bij diverse bijenkenners liggen namelijk nog gegevens die nog niet in het bestand zitten. Veel gegevens komen tegenwoordig binnen via Waarneming.nl. EIS coördineert een team van bijenkenners die de validatie van deze gegevens op zich nemen. Aan dit team nemen deel: Martijn Dijkhuizen, Tim Faasen, Martijn Kos, Anne Jan Loonstra, Frank van der Meer, Theo Peeters, Stijn Schreven en Menno Reemer. We valideren uitsluitend waarnemingen die gedocumenteerd zijn met een foto. Hiervan zijn er 38.302 ingevoerd, waarvan er in middel 27.557 zijn gevalideerd (72%).

Britse bijengids in het Nederlands

In 2015 verscheen bij uitgeverij Bloomsbury een Engelstalige veldgids voor de bijen van Groot-Brittannië en Ierland (auteur Steven Falk, illustraties Richard Lewington). Hierop heeft EIS contact gezocht met uitgeverij Kosmos om een Nederlandstalige versie hiervan op de markt te brengen. De teksten worden vertaald door Guido Keijl en inhoudelijk bewerkt door Menno Reemer, in samenwerking met diverse Nederlandse en Vlaamse bijenkenners: Jens d'Haeseleer, Hans Nieuwenhuijsen, Anne

Jan Loonstra, Frank van der Meer, Mervyn Roos, Stijn Schreven, Jan Smit en Pieter Vanormelingen. De gids wordt zal niet alle Nederlandse en Vlaamse soorten bevatten (zeldzame en verdwenen soorten ontbreken), maar voor de beginnende bijenvorser zal dit boek hopelijk een goede stimulans zijn om met bijenstudie te beginnen. Naar verwachting verschijnt het boek komend voorjaar.

Workshops, lezingen en excursies

Vorige winter en afgelopen zomer zijn er vanuit EIS diverse bijenworkshops, -lezingen en -excursies georganiseerd. Het publiek was uiteenlopend: van NJN-, KNNV- en IVN-leden tot melkveehouders en rioolwaterzuiveraars.

Bijen in de provincies

In verschillende provincies krijgen bijen in toenemende mate aandacht. In een eerdere EIS-nieuwsbrief was al te lezen over het project Bijenlandschap dat in het kader van de Groene Circels plaatsvindt in Zuid-Holland. Dit project loopt nog altijd en ook voor komende jaren staan nog activiteiten op stapel, zoals in 2017 een Bijenhelpdesk en in 2018 een herhaling van de monitoring uit 2015.

De Provincie Noord-Brabant heeft opdracht gegeven tot een provinciale monitoring, die EIS samen met bureau Ecologica gaat uitvoeren. De monitoring start in 2017 en wordt herhaald in 2019 en 2021.

Ook in Overijssel tekenen zich contouren af van een provinciale 'bijenbeweging'. Deze bevindt zich nog in de opstartfase, maar er is veel enthousiasme om ook hier veel voor de Overijsselse (wilde) bijen te gaan bereiken.

EIS-bijenbestand in Waarneming.nl

Afgelopen zomer is het volledige EIS-bijenbestand ingevoegd in Waarneming.nl. Van alle Nederlandse bijensoorten kunnen nu op Waarneming.nl ook de historische gegevens bekeken worden.

Menno Reemer

Loopkevers (Carabidae & Cicindelidae)

Database

In 2012 werd een begin gemaakt met het moderniseren van het gegevensbestand dat lange tijd beheerd werd met behulp van dBase IV. De keuze viel daarbij op Filemaker, een 'dochter' van Apple met als grootste voordeel dat dit een platformvrij pakket is dat zowel op Windows- als Mac-systemen kan werken. Na de eerste migratie van het bestand dat als basis diende voor de loopkeveratlas (Turin 2000, Nederlandse Fauna 3) werd het werk vanaf 2014 vooral geconcentreerd op het controleren en aanvullen van gegevens uit bodemvallen. Het bestand groeide inmiddels van ca. 1660 naar meer dan 4000 jaarmonsters afkomstig uit een periode van 65 jaar en van meer dan 2000 locaties, verspreid over Nederland. Het bestand telt inmiddels ruim 275.000 records en de 106.000 records uit bodemvallen omvatten de gegevens van 3,4 miljoen gevangen individuen. De dekking van de meeste bij ons voorkomende terreintypen is goed, met uitzondering van de zeer natte biotopen. Gefocust werd op het ontwikkelen van analytische methoden, van afzonderlijke jaarmonsters of van selecties van monsters, waarmee snel een goed beeld kan worden gekregen van de aard van de lokale fauna. Het werk aan deze ontwikkelingen gaat voorlopig nog

door. Wel wordt al gewerkt aan een Engelstalig boek dat als belangrijkste thema heeft een analyse van de Nederlandse loopkeverfauna op basis van bodemvalgegevens en een algemene evaluatie van de vangpotmethode die vooral in Europa veelvuldig gebruikt wordt door loopkeveronderzoekers. Een eerste werkkopie van het bestand voor intern gebruik door EIS is in 2015 verstrekt en binnenkort zal een verbeterde versie worden afgeleverd. Het ligt in de bedoeling om minimaal tweejaarlijks updates aan EIS ter beschikking te stellen.

Soortmodule

Als (relationeel) onderdeel van de database, is een bestand gemaakt met alle gegevens die direct aan de soort kunnen worden gekoppeld. Hierin behalve een uitgebreid overzicht van alle soorteigenschappen, ook de complete soortteksten en -figuren van de loopkeveratlas en een onderdeel dat kan helpen bij de determinatie van makkelijk te verwarren soorten. Het ligt in de bedoeling om deze module komend jaar, na nog een aantal controles en aanvullingen, vrij aan iedere belangstellende ter beschikking te stellen, mogelijk als download via een website.

Reijerscamp

Dit project in een voormalige landbouwenclave bij Wolfheze die wordt omgevormd naar natuur, startte in 2006, kort nadat het ca. 200 ha grote gebied uit productie werd genomen. Ongeveer 30 locaties verspreid over het terrein werden in 2006, 2008, 2009, 2011, 2014 en 2015 met in totaal 90 vangseries van 5 potten bemonsterd van begin april tot eind oktober. Er werden ruim 220.000 individuen gevangen, verdeeld over 135 soorten. Ook andere diergroepen dan loopkevers werden gedetermineerd. In het voorjaar van 2016 is een voorlopig (intern) rapport voor de terreinbeheerder, Natuurmonumenten, gemaakt. Een pdf van dit rapport kan bij ondergetekende worden opgevraagd. Verdere publicaties over loopkevers en enkele andere groepen zullen volgen.

Callisthenes reticulatus

In 2015 werd een populatie van deze zeer zeldzame rupsenspecialist ontdekt op het infanterieschietkamp (ISK) te Harskamp, niet ver van een eenmalige historische vondst uit 1922 (zie Entomologische Berichten 75: 252-259, 2015). In 2016 werd het onderzoek naar deze soort voortgezet. Het terrein van het ISK en deels ook de omgeving werden onderzocht op het voorkomen van de soort en de samenstelling van de loopkeverfauna waar de soort deel van uitmaakt. De opmerkelijke resultaten zullen over niet al te lange tijd kunnen worden gepubliceerd.

Carabus violaceus s.l.

Nadat gebleken was dat de dekschildsculptuur van de bij ons voorkomende vorm *C. violaceus purpurascens* plaatselijk behoorlijk kan variëren, is een overzicht gemaakt van de gegevens die ons ter beschikking stonden. Hierbij bleken er enkele grote gaten te zitten in het verspreidingsbeeld. Daarom werd een eenmalige bemonstering van minstens één maand in het najaar (reproductie seizoen van de soort) uitgevoerd in ongeveer 100 bossen. Deze lagen verspreid binnen en buiten het bekende verspreidingsgebied, maar vooral in het centrale en oostelijke deel van ons land. Hiermee zal worden getracht het beeld van de verspreiding van de verschillende vormen te completeren. Zoveel mogelijk exemplaren uit deze bemonsteringen en ook uit de collectie van Naturalis worden morfometrisch onderzocht. Deze gegevens worden thans geordend en een publicatie is in voorbereiding.

Achterstallig werk en plannen

In het verleden zijn meerdere grote projecten door onze kleine loopkeverwerkgroep uitgevoerd. Over enkele daarvan kon door tijdgebrek nog niet of slechts summier (meestal alleen met een intern rapport) worden gepubliceerd. Van deze projecten zijn de belangrijkste: kalkgraslanden in Zuid-Limburg (1977, 1981, 1988, 2005-2006), projecten in het rivierengebied bij Wageningen (Blauwe Kamer 1989-1990, 2002) en bij Zaltbommel (diverse uiterwaarden in 2000-2002) en projecten in het kustgebied en de Waddeneilanden en diverse bos- en heidegebieden. Omdat een van de meest ingrijpende plannen van de leden van de werkgroep is het definitief stoppen met zelfstandig actief uitvoeren van bemonsteringen met bodemvallen na 2016, hopen we over een aantal van deze projecten nog te kunnen publiceren.

Hans Turin & Theodoor Heijerman (Stichting Faunistisch Onderzoek Carabidae – SFOC)

Slakkendodende vliegen (Sciomyzidae)

Zoals in iedere EIS-werkgroep wordt getracht een compleet overzicht van de verspreiding van de familie Sciomyzidae (slakkendodende vliegen) in Nederland te verkrijgen. Tegelijkertijd moeten enige determinatieproblemen opgelost worden en komen er enige nieuwe soorten voor Nederland tevoorschijn. Het grote werk is natuurlijk alle collecties door te werken en de records digitaal te hebben. Afgelopen jaren is vooral achter de schermen gewerkt en het einde van deze activiteiten is in zicht. Waarschijnlijk is op 1-1-2018 de sluitingsdatum voor het verzamelen van gegevens uit collecties en uit Waarneming.nl. Aanstaaend jaar zullen tevens nog aanvullende veldwaarnemingen verzameld worden in de witte gebieden. Dit complete overzicht zal als basis dienen voor het schrijven van een Entomologische Tabel waarin determinatie, verspreiding en verandering in de tijd verwerkt zullen worden.

Aat Barendregt



Pherbellia dorsata (foto Dick Belgers)